

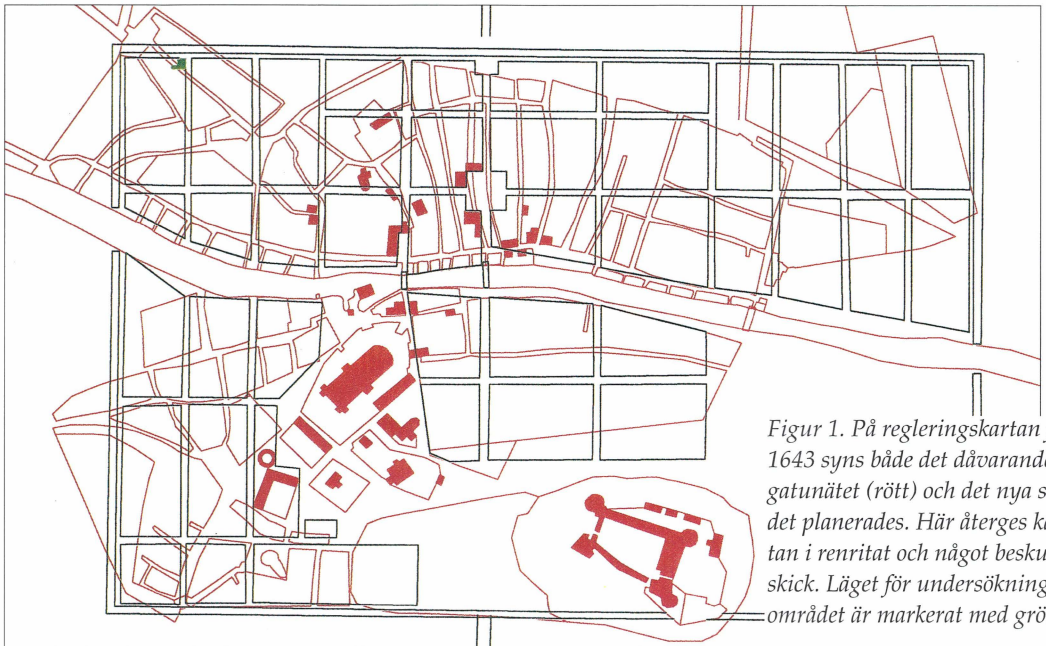
Historien kring en väg

Om en arkeologisk undersökning i Uppsala

RONNIE CARLSSON, LINDA QVISTRÖM OCH ULRIKA WALLEBOM

I hörnet av Kungsgatan och Linnégatan i Uppsala står ett helt nytt hus. Det är HSB som byggt huset och när du läser det här har lägenheterna redan fyllts av folk som

kan njuta av den vackra utsikten över Linnéträdgården. De tillhör den senaste generationen av boende på en plats där människor bott och verkat sedan medel-

Figur 1. På regleringskartan från 1643 syns både det dåvarande gatunätet (rött) och det nya som det planerades. Här återges kartan i renritat och något beskuret skick. Läget för undersökningsområdet är markerat med grönt.

tiden. En del av allt de företagit sig har lämnat fysiska spår efter sig, och det är dessa vår artikel ska handla om.

Efter ett kort avsnitt om det arkeologiska undersökningsarbetet följer en sammanfattning av de tolkningar som gjorts utifrån undersökningen. Därefter lyfts tre områden fram: vägen, smedjorna och fähuset. I samband med detta nämns också någonting om föremålsfynden och de provanalyser som genomförts. I det avslutande kapitlet behandlas den sentida bebyggelse som inte grävdes ut men som kan spåras i kartmaterialet. Artikeln bygger på de uppgifter som finns publicerade i den arkeologiska rapport som undersökningen resulterade i, *På vägen in till staden*, publicerad år 2000 som nr 2 i Upplandsmuseets skriftserie.

Undersökningen

Den varma sommaren 1999, året innan HSB började bygga sitt hus, undersökte sex arkeologer från Upplandsmuseet de lämningar som fanns på platsen. Dessa skulle komma att förstöras av husbygget och länsstyrelsen hade därför beslutat att en undersökning skulle göras.

Det första som gjordes var att de översta fyllnadsmassorna schaktades bort med grävmaskin. Den avbanade ytan rensades för hand och moderna gropar och ledningsschakt tömdes för att inte försvåra arbetet. Därefter kunde själva undersökningen börja. Varje kulturlager

eller konstruktion rensades fram och dokumenterades för sig innan det grävdes bort. Relationerna mellan de olika kulturlagren noterades så att det skulle gå att reda ut det stratigrafiska förhållandet mellan dem i efterhand. Fynd och prover samlades in och kopplades med identitetsnummer till de enskilda kulturlagren. När arkeologerna lager för lager betat sig ner till den orörda, blågrå uppsalalera fanns ett berg av dokumentation och fynd att ta hand om, strukturera och analysera. Under detta arbetes gång skapades den bild av platsens historia som sammanfattas i det följande avsnittet.

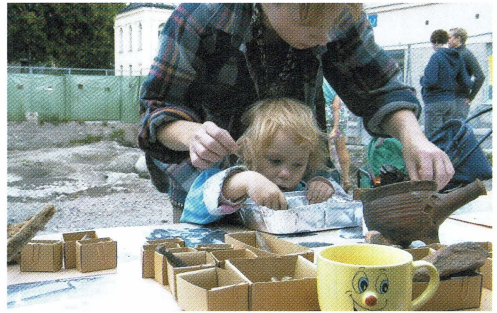

Sid 26 överst, figur 2. När moderna ledningsschakt och andra störningar tömts syntes kulturlagren i genomskärning i schaktväggarna. Här dokumenteras lagerföljden av (från vänster) Ulrika Wallebom, Annika Nordström och Ronnie Carlsson.
Foto Bent Syse/Upplandsmuseet.

Sid 26 nederst, figur 3. I förgrunden rensar David Haskiya fram en del av en stenläggning medan Ronnie Carlsson ägnar sig åt att tömma en källargrop som fyllts igen på 1700-talet.
Foto Ulrika Wallebom/Upplandsmuseet.

Överst t.v., figur 4. Här rensar Linda Qviström fram ett kulturlager medan Ingvar Mårald sköter dokumentationen. I bakgrunden syns den totalstation som användes för att mäta in lager och konstruktioner digitalt.
Foto Ronnie Carlsson/Upplandsmuseet.

Nederst t.v., figur 5. Vissa detaljerade konstruktioner ritades för hand i skala 1:20. Här är det David Haskiya som upprättar en planritning.
Foto Ulrika Wallebom/Upplandsmuseet.

Ovan t.h., figur 6. Arkeologernas uppgift var inte bara att undersöka och tolka lämningarna utan också att förmedla den nyvunna kunskapen till andra intresserade. Till en början var det genom lokal press, radio och TV som allmänheten informerades. Den som ville kunde dessutom läsa mer om undersökningen på internet, och förbipasserande kunde ta del av den information vi satt upp på stängslet runt utgrävningsplatsen. På arkeologidagen i augusti 1999 höll vi öppet hus och visade upp en del av de fynd som hittats.

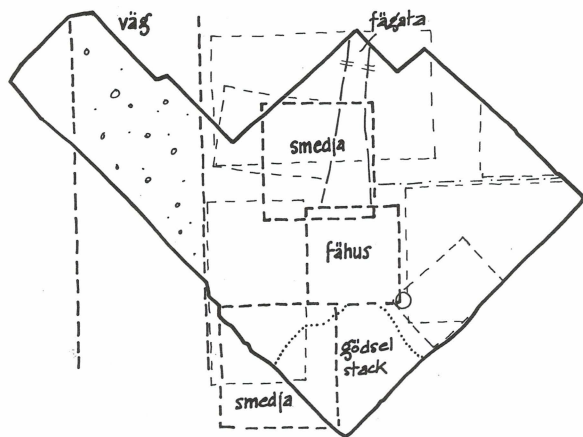
Innan allt material tagits om hand, bearbetats och analyserats var det dock svårt att besvara många av de frågor som ställdes. Därför var det viktigt att även informera om de slutsatser arkeologerna dragit av materialet efter att ha bearbetat detta. En omfattande rapport skrevs och i samband med att den kom ut sattes en utställning upp på Upplandsmuseet. Den här artikeln är ett försök att nå ut till ännu fler intresserade.

Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Undersökningsresultatet i korthet

Till de allra äldsta lämningarna som påträffades vid undersökningen hör den i titeln omnämnda väg som löpte i nord-sydlig riktning längs Uppsalaåsens sträckning. Vägen utgjorde under lång tid stadens utfart norrut, mot Gamla Uppsala. Denna väg skulle med tiden i omgångar byggas till och repareras allt medan marken intill utnyttjades till betesmark och odlingar, för att senare ge plats åt en växande stads gårdar med verkstäder och bostadsbebyggelse.

Exakt vid vilken tidpunkt vägen började brukas är svårt att säga, men som den till en början måste ha sett ut – utan någon beläggning och vid regniga höstmånader

Figur 7. På den förenklade tolkningsplanen visas konstruktioner från flera tidsskikt samtidigt. Skala 1:200.

troligen ganska lerig – borde den ha använts åtminstone fram till 1200-talet. Då var *Östra Aros*, som Uppsala då kallades, ännu en mycket liten ort och området vid nuvarande kvarteret Örtedalen låg en bit utanför tätbebyggelsen. Resultaten från undersökningen visar dock på en första indelning och strukturering av området redan under slutet av 1200-talet, då en bastant hägnad och ett längs med denna löpande dike i rät vinkel mot vägen anlades. Vad denna markindelning har markerat kan vi bara gissa – kanske var det själva stadsgränsen som vid denna tid drogs här, kanske var det gränsen mellan två tomter som etablerades i utkanten av den växande staden. Klart är i alla fall att denna gräns kom att bestå under flera hundra år, fram till den omvälvande gaturregleringen i mitten av 1600-talet. Sparsamma husrester och spår av smidesavfall från denna tid visar på en första bebyggelseetablering redan nu, även om mycket tyder på att området ända fram till början av 1300-talet tidvis åter utnyttjades som odlingsmark vid olika tillfällen.

Under 1300-talets första hälft igångsattes en större upprustning av vägen som nu belades med en tät småstenspackning. Samtidigt anlades en smedja på den norra tomten, något som efterlämnade tydliga spår i form av smideslagg, kol och sot. Att smedjor förlades till utkanten av städer och byar är väl belagt och berodde naturligtvis på eldfaran – elden var fruktad och behandlades

Figur 8. Stenläggningen på den södra tomtens gårdsplan, fotograferad från ovan. I bildens nedre vänstra hörn skimtar de stora stenar som utgjorde ett ugnsfundament inne i ett av husen. Ovan stenläggningen syns den rektangulära brunnsnedgrävningen och den rätvinkliga, nyare källargropen orienterad längs med Linnégatan. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

med största respekt i den medeltida träkåksbebyggelsen. Resterna efter smedjebyggnaden och framför allt den stora mängden slagg vittnade om en ganska intensiv verksamhet.

Snart ersattes smedjan av en mer lantligt präglad bebyggelse och under 1300-talets andra hälft nyttjades den norra tomten till små odlingslotter på ömse sidor av en fägata. Fägatan ledde ned till

ett litet fähus på den södra tomten. Korna eller fåren som hörde hemma här genererade åtskilliga mängder spillning, vilket kunde dokumenteras i en ännu illaluktande gödselstack i undersökningsområdet södra del. I anslutning till fähuset låg en byggnad som i öster försetts med en liten källargrop med stenlagt golv.

Fähuset och de omgivande odlingslotterna fick under 1400-talet ge plats åt

Figur 9. En av de tydligare huslämningarna på södra tomten, daterad till 1600-talets första hälft. Huset var uppdelat i två rum vilka avskildes med en träsyll som på fotot löper som ett mörkt band mellan det ljusa lergolvet i bildens förgrund och den mörkare sättsanden i bakgrunden. Sättsanden utgjorde grunden till ett delvis bevarat trägolv. Foto Ulrika Wallebom/Upplandsmuseet.

ny, förtätad bebyggelse. Stora mängder träflis vittnade om en intensiv nybyggnation i området med åtminstone två nya hus på den norra tomten som följd. Med det kvarvarande källarhuset i söder började nu bilden av två mer traditionella stadsgårdar med flera olika hus och mellanliggande kålgårdar ta form. Strukturen bibehölls med vissa smärre förändringar in i 1500-talet, och blev då också skönjbar

på den västra sidan av vägen. Vid denna tid grävdes också en latringrop alldeles intill vägen, vars ogenerade placering och totala avsaknad av omgivande vägar ger en blixtbelysning av dåtidens gatubild som något annorlunda vår egen.

Under 1500-talets senare del uppfördes på både den norra och södra tomten nya hus utmed vägen, vilket gav en mer slutna gårdsstruktur. På den södra tom-

*Figur 10. På bilden visas några exempel på fynd med anknytning till textil- och läderarbete från medeltid och framåt. Fingerborgsen och synålen av brons ser precis som saxen (här halv och i okonserverat skick) ut som sina moderna motsvarigheter medan stövelskaftet i läder har ett typiskt medeltida utseende. Bredvid bennålen ligger råämnet till en nål som aldrig blev färdig. Vävtynngen är av sten och har använts i en upprättstående vävstol. Denna typ av vävstol var redan under medeltiden tämligen föråldrad. Längst upp i bilden syns en liten tuss av vävt ylletyg.
Foto David Haskiya/Upplandsmuseet.*

ten stenlades gårdsplanen mellan husen med en jämn och fin stenläggning, samtidigt som gården försågs med egen vattenbrunn, invändigt klädd med trättunnor. Detta bebyggelsemönster bibehölls fram till 1600-talets första hälft; nya byggnader ersatte efter hand de äldre på samma plats. Dessa yngre husrester var tydligare och mer välbevarade än de äldre – vid undersökningen kunde t.ex. rester efter spisrösen, ugnsfundament och i vissa

fall rumsindelning dokumenteras. Kunskapen om husens inre strukturer var många gånger behjälplig vid tolkningen av de äldre, sämre bevarade byggnads lämningarna.

Tiden kring mitten och slutet av 1600-talet innebar stora förändringar i stadens bebyggelse – modet förespråkade rätvinklighet och regelbundenhet, i stark kontrast mot medeltidens slingrande gatunät. I det inre av kvarteren kunde det äldre bebyggelsemönstret dock leva kvar i långa tider efter de omvälvande regleringsåren efter 1643. I kvarteret Örtedalen bröts stora delar av den beskrivna bebyggelsestrukturen upp: tomtgränsen försvann och ett nytt källarförsett hus anlades i enlighet med det nya reglerade gatunätet intill den nyanlagda Linnégatan. Att den äldre bebyggelsetraditionen var seglivad även här bevisas av att en smedja anlagd enligt det gamla gatunätet uppfördes så sent som under sent 1600-tal/tidigt 1700-tal.

Vägen

En av de viktigaste och mest iögonenfallande företeelser som undersöktes var alltså den väg som löpte i nord-sydlig riktning i undersökningsområdets västra del. Den syntes, om än ganska vagt redan i den ursprungliga marknivån, då som en upptrampad bred stig. I ett tidigt skede, sannolikt redan under 1300-talet försågs vägen med en beläggning av små

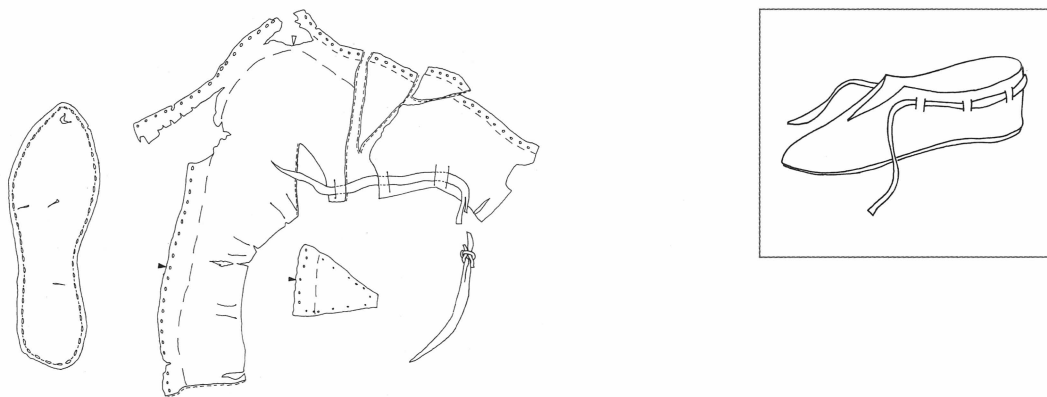
kullerstenar som i ett tunt lager lagts ut direkt på den befintliga marken och körts och trampats till en tät, heltäckande, ca fem meter bred vägyta. Så småningom kördes mer material, sand, grus och sten ut i olika omgångar och vägens nivå höjdes i takt med den intilliggande marken. Området väster om vägen var under hela den tid som undersökningen kom att omfatta en öppen yta, till synes utan bebyggelse eller andra konstruktioner. Mellan vägen och bebyggelsen i öster fanns en smal zon där det tidvis fanns olika konstruktioner med troligen dränerande funktion.

Vid något tillfälle har man lagt ut en ny beläggning i form av en risbädd. Risbäddar som underlag för stenlägg-

T.v.: figur 11. Den äldsta stenpackningen på vägen bestod av tätt packade småstenar, som synes på omslagsbilden på rapporten från undersökningen. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

ningar eller andra konstruktioner är inte ovanliga från medeltida stadslager, men denna risbädd skiljer sig något från mängden i åtminstone två avseenden. Det första är att risbäddar ofta har legat som underlag för någon annan konstruktion, t.ex. en stenläggning, men denna tycks inte haft denna funktion utan verkar i sig ha utgjort ytskiktet på vägen. Det andra är att de flesta risbäddar är gjorda av fint ris, oftast av ene, men denna utgjordes av mestadels tallris och dessutom ganska grovt sådant, med grenar som var flera centimeter tjocka. Detta stärker också tolkningen att det inte funnits någon stenläggning ovanpå riset eftersom det torde vara allt för grovt för detta.

En liten kvist från denna risbädd har daterats med hjälp av *kol 14-metoden*. Denna för arkeologin så revolutionerande dateringsmetod bygger på att alla levande organismer tar upp koldioxid från luften under sin tillblivelse. I luften finns hela tiden en liten andel radioaktiv koldioxid och när en organism dött tas inget mer koldioxid upp och radioaktiviteten börjar därmed avta. Genom att mäta hur mycket radioaktivitet som finns kvar är det också möjligt att beräkna hur lång tid

Figur 12. På den första stenpackningen har så småningom avfall och annat organiskt material hopats, sönderfallit och delvis förmultnat till vad som brukar kallas ett kulturjordslager. I detta lager fanns en hel del djurbensfragment, rester efter slakt, styckning, tillagning och förtäring. Även en del föremålsfynd återfanns, bland annat kärlrester av trä och keramik samt rester efter minst elva skor. Här återges dokumentationsritningen av en komplett men trasig barnsko, sannolikt från 1300-talet. Skon är 16 cm lång och skulle kunna ha passat på en tre- eller fyraåring. På den infällda bilden visas en rekonstruktion av denna typ av sko, remsko.

som förflutit sedan organismen dog. Ett dateringsresultat anges som en ålder, ett antal år BP (Before Present, dvs. före nutid som här är detsamma som 1950) följt av en osäkerhetsmarginal uttryckt som plus minus ett antal år. Via en kalibrering omvandlas åldern till en datering.

När man gör en kol 14-datering är det tillkomsttiden, inte användningstiden man daterar. När det gäller trä kan man alltså ha otur och få en bit från det inre av ett träd som vid fällningen redan är flera hundra år gammal. Till detta kommer också en risk att träet använts till något annat, t.ex. suttit som takbjälke i ett hus under många år och sedan återanvänds

till något annat. En stor del av dessa problem elimineras dock om man tar en liten kvist som alltså är fallet med risbädden på vägen.

Resultatet från kol 14-dateringen, 575 \pm 65 BP, blev alltså att kvisten kan dateras till 1300–1360/1380–1430 e.Kr. (med ca 2/3 sannolikhet) eller 1290–1440 (med ca 9/10 sannolikhet). Detta, bland annat, har hjälpt till att sätta dateringen av den bebyggelsefas som risbädden hör till, till 1300-talets andra hälft, och den underliggande stenlagda vägen hör till en fas som daterats till 1300-talets första hälft.

I den äldre litteraturen finns en beskrivning av den väg som Erik den

Heliges relikier – eller i varje fall relikskrin – vid Ersmäso, dvs. den 18 maj varje år bars mellan gamla och nya Uppsala. Processionen sägs ha gått över Fyrisvalls stenlagda gata och Tova-bron – över Svartbäcken – in i staden över gamla S:t Larsgatan, Vårfrugatan och Klostergatan till Dombron. Enligt detta torde således den undersökta vägen vara den som kallas *gamla S:t Larsgatan*.

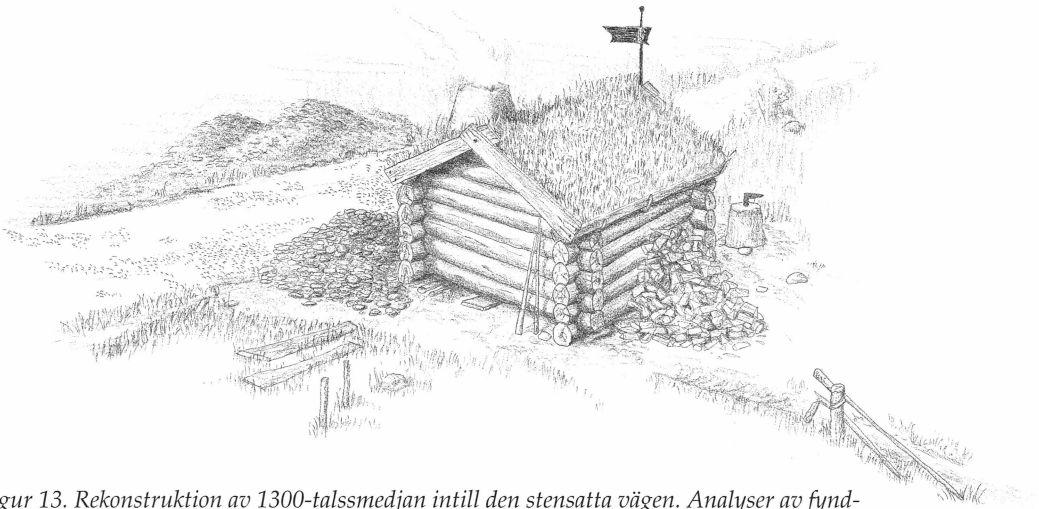
På den s.k. regleringskartan (figur 1) finns två vägar in till staden från omlandet norrifrån, från Gamla Uppsala respektive Vaksala. Dessa ledde till en mindre, öppen plats i stadens utkant, en plats ungefär motsvarande mitt i Kungsgatan strax utanför undersökningsområdet. Från denna plats löper sedan tre, i det närmaste parallella vägar söderut, in mot staden, varav den mittersta motsvarar den undersökta infartsvägen.

Idag finns inga säkra spår av denna en gång så betydelsefulla väg bevarade i stadsbilden. Emellertid finns och har funnits några få indirekta spår efter infartsvägen i lite olika sammanhang. Ett är en liten detalj i en relativt okänd karta från 1600-talet, Johan Berghs Uppsala-karta från 1667. Den innehåller många konstigheter och direkta felaktigheter men även en hel del intressanta detaljer, bl.a. en rest av vår infartsväg. Kartan är alltså ritad några tiotal år efter regleringen 1643, men innan den förödande stadsbranden 1702. På kartan från 1667 går Dragarbrunnsgatan inte ända fram till

Linnégatan/kvarteret Örtedalen – vilket den inte skulle heller, enligt regleringsplanen. Den sista biten av gatan är dock vinklad ca 45 grader åt norr och det är otvivelaktigt en liten bit av den gamla S:t Larsgatan som en kort tid överlevt som en förlängning på Dragarbrunnsgatans icke planerade sträckning.

Smedjorna

Som tidigare nämnts så visade den arkeologiska undersökningen, och dessutom även det äldre kartmaterialet, att kvarteret Örtedalen under olika perioder bebotts av smeder som bedrivit mer eller mindre professionellt smide på platsen. Vid utgrävningstillfället stod det klart att en eller flera smeder tog området i bruk redan under 1200-talets slut, även om de sporadiska slaggyllda groparna från den här tiden tydde på ett hantverk av ganska tillfällig karaktär. Inte förrän under 1300-talets första hälft blev smidesverksamheten mer permanent, något som främst märktes i de stora mängder smidesslagg som hade avlagrats kring en byggnad med sotiga och kolbemängda golvlager – en högmedeltida smedja. Ett urval av de omkring 640 kg slagg som hittades i området genomgick efter utgrävningen en ingående analys, där slaggens sammansättning studerades. Analysresultaten kunde tillsammans med flera smidesrelaterade fynd såsom ämnesjärn och diverse verktyg, så små-

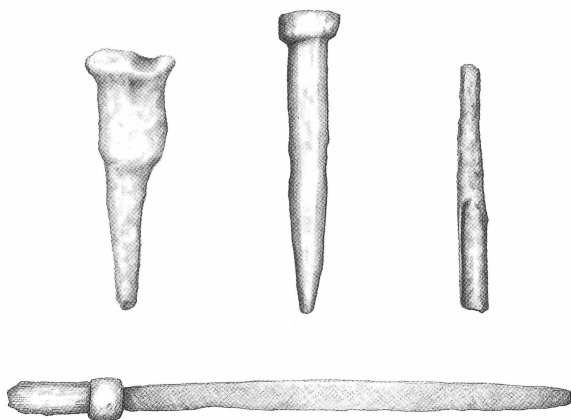

Figur 13. Rekonstruktion av 1300-talssmedjan intill den stensatta vägen. Analyser av fyndmaterialet i och kring smedjan tyder på ett professionellt och storskaligt smide. Kanske var smeden specialiserad på knivsmide. Teckning Ronnie Carlsson/Upplandsmuseet.

ningom fogas samman till en ganska detaljerad bild av det smide som bedrevs i kvarteret för nästan 700 år sedan.

För det första visade mängden slagg på en intensiv verksamhet, samtidigt som slaggmängden i sig måste ha inneburit att smeden ofta varit tvungen att förädla och avlägsna slaggprodukter ur ett sämre råmaterial – ett bra ämnesjärn avger mindre mängder smidesslagg. Fynd av flera bitar bevarade ämnesjärn visade sig dock vara i det närmast helt fria från slagginneslutningar, vilket tydligt visar att smedens råvaror åtminstone delvis höll hög kvalitet. Analysen avslöjade också att flera av ämnesjärnen bestod av sammanvårdla järn med olika egenskaper, ofta med

mjukt järn i ena kanten och hårt kolstål i den andra. Denna kombination är utmärkt vid tillverkningen av knivar och andra skärande verktyg, där eggen måste vara hårdare än resten av kniven, som istället kräver en större mjukhet och seghet. Ett av ämnena uppvisade också alla tecken på att vara ett knivämne, och i fyndmaterialet påträffades bland mycket annat minst tre knivar. Fynd av förkoppade järnband inne i smedjan indikerade att smeden även behärskade andra metaller. I stort tydde allt på att örtdalssmederna arbetade professionellt och storskaligt under ett halvt sekel, fram till det att platsen i slutet av 1300-talet åter kom att nyttjas till odling.

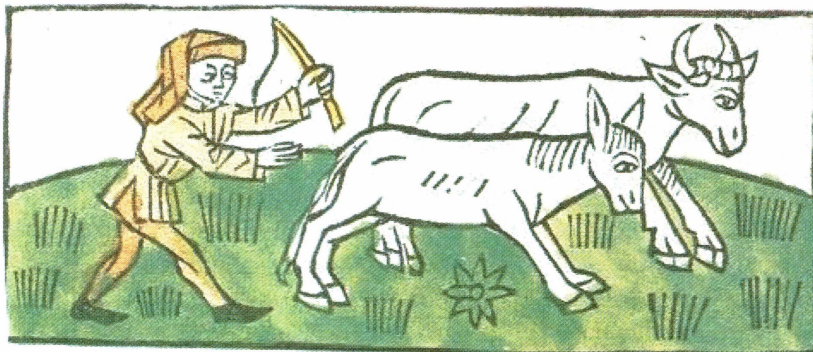
En av de yngsta dokumenterade lämningarna utgjorde de sparsamma resterna efter ytterligare en smedja daterad till tiden omkring sekelskiftet 1700. Endast en liten del av byggnaden kunde undersökas, och fyndmaterialet bestod av knappt två kilo slagg, ett ämnesjärn, ett par knivar och ett större antal spikar. Ett föremål påminde i form och utförande om ett s.k. nageldorn, ett verktyg som användes när spikhuvudet formades vid spiksmide. Även om fynden var få tydde mycket på att det i denna smedja bedrevs ett enklare sorts hantverk såsom spik- och klensmide. Från de yngre faserna härrörde utöver detta ett antal verktyg spritt över området, som utan att kunna knytas till smedjebyggnaden ändå visade på att såväl smeder som andra hantverkare var aktiva i området under 1600- och 1700-talet.

Figur 14. Fynd av verktyg daterade till 1600- och 1700-talet visade att smeder och andra hantverkare levde och verkade i kvarteret Örtedalen. Längst till vänster ett undersänke, som bl.a. användes vid knivsmide. Sänkets fästes i städskubben och i försänkningen på ovansidan rundades övergången mellan knivblad och handtag till. I mitten en puns som användes till att markera var hål skulle göras i såväl järn- som trästycken. Till höger en navare eller huggmejsel, som användes till att göra och utvidga hål i trä eller metall. Underst en välbevarad fil med delar av trähandtaget kvar. Teckningar Kerstin Åberg/Upplandsmuseet.

Att de eldfarliga smedjorna ofta förlades till bebyggelsens utkanter är som tidigare nämnts väl belagt och detta framgår inte minst när man studerar de äldre kartorna över Uppsala från 1600- och 1700-talet. Utkantskvarteren i allmänhet och kvarteret Örtedalen i synnerhet var bebodda av hantverkare av olika slag, vanligen smeder och timmermän. Boomans tomtkarta från 1671 omtalar inte mindre än tre smeder som bosatta i kvarteret jämte en murmästare, en timmerman, en krukmakare samt en mjölnare och en trumpetare.

Fähuset

Boskapsskötsel och jordbruk har långt fram i tiden varit viktiga näringar också för de som bodde i städerna. Under 1620-talet ska det enligt en samtida uppgift ha

Figur 15. Kolorerat träsnitt ur Maynus Mayneriis *Dialogus creaturum moralizatus* eller *Skapelsens sedelärande samtal*. Boken trycktes i Stockholm första gången år 1483.

funnits 1 720 svin, 763 kor, 734 får och 332 hästar i Uppsala. I dessa siffror var inte kreatur tillhöriga den akademiska societeten inräknade. Befolkningen i Uppsala uppskattas ha uppgått till ett par tusen människor vid samma tid. Från medeltiden finns inga motsvarande siffror, men både arkeologiska fynd och skriftliga belägg talar för att djurhållningen varit en viktig del av stadslivet. De medeltida stadsgårdarna liknade i hög grad gårdarna på landsbygden.

Trots detta är det färre än tio fähus från medeltiden som påträffats vid arkeologiska undersökningar i Uppsala. En viktig orsak till detta antas vara att fähusen var mycket enkla konstruktioner som inte lämnat lika tydliga spår efter sig som bostadshusen. Många byggnads lämningar, framför allt från ekonomi byggnader, är dessutom mycket svåra att

funktionsbestämna när man står inför de sista, diffusa resterna av dem sådär ett halvt årtusende senare.

Lämningarna efter fähuset i kvarteret Örtedalen daterades till 1300-talets andra hälft och utgjordes i stort sett enbart av golvlager. Med hjälp av utbredningen av dessa kan man se att fähuset varit ca 4 m långt och 3–4 m brett. Inne i fähuset fanns inga säkra spår efter bås eller andra konstruktioner. Golvlagren var hårt packade och innehöll bl.a. stora mängder växtdelar och frön från nedtrampade foderväxter. På några ställen syntes även hårt sammanpressad fårspillning, och i anslutning till fähuset hittades delar av en koskälla i järn.

Intill fähuset fanns vid tiden ytterligare en byggnad, ett hus med källargrop. De båda byggnaderna har sannolikt stått tätt inpå varandra och kan till och med ha

varit sammanbyggda. Direkt söder om fähuset, vid kortänden, låg markant doftande lager som visade var gödselstacken funnits. Norr om byggnaden fanns troligen en fägata som löpte parallellt med vägen och som kan ha kantats av kålgårdslotter.

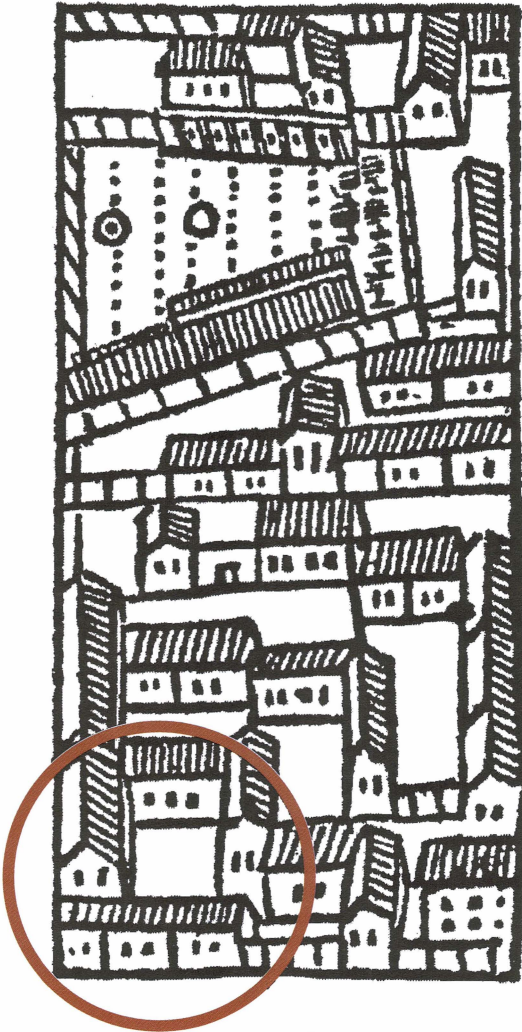
En *paleobotaniker*, som artbestämmer fröer och bevarade växtdelar, har analyserat ett *makrofossilprov* från ett av golvlagren. Ett vanligt skäl till att en makrofossilanalys görs är att den antas kunna bidra med information som kan användas vid funktionstolkning. Ett annat skäl är att man vill kunna säga någonting om närmiljön. Vissa växter visar på näringsrika eller fuktiga miljöer, andra indikerar trampning. Man måste dock ställa sig kritisk till vilken miljö eller funktion det är som representeras av analysen. Det analyserade lagret, eller bara växterna i detta, kan ju exempelvis vara ditfört från någon annan miljö. Analysen av växtdelarna i fähusgolvet utfördes främst för att pröva hypotesen att det rörde sig om ett fähusgolv. I provet fanns förutom små blad och växtdelar från kärleväxter också hundratals frön från starr, viol, fingerört och målla samt frön från ytterligare några foderväxter. Detta är typiskt både för *hömålla* som med tiden bildas där hö förvaras och för djurspilling. Det arkeologiska sammanhanget avgjorde att det senare alternativet var det rimligaste. Eftersom växtdelarna och fröerna förts till platsen via boskapens magar säger

just den här analysen inte någonting om fähusets närmiljö.

Det vi inte grävde ut

De yngsta lämningarna som undersöktes mer sammanhängande med arkeologisk metod var symptomatiskt nog orienterade både efter det nya gatunätet och det gamla, ett exempel på att även om den stora gaturegleringen genomfördes med buller och bång, så har man inte i onödan strukturerat om bebyggelsen inom de nyskapade kvarteren.

För att få en bild av bebyggelsen i området efter den tid som undersökningen berörde får man vända sig till kartorna. Från 1600- och 1700-talet finns tre s.k. huskartor, dvs. en slags falsk perspektivbild med en karta i botten, med de enskilda byggnaderna utritade. Även om de vid första anblicken kan te sig likadana finns det skillnader. Om man ser till kvarteret Örtedalen och jämför de båda äldsta huskartorna med den yngre, kan man bland annat lägga märke till att det s.k. Botaniska huset (Linnémuseet) tillkommit i kvarterets södra hörn. I det östra hörnet finns på de bägge äldre huskartorna en långsmal byggnad längs med Linnégatan från Kungsgatan ända fram till Dragarbrunnsgatan. Ser man riktigt noga efter är det i själva verket två byggnader efter varandra. På den yngre huskartan finns bara en byggnad och den går inte fram till Dragarbrunnsgatan, så

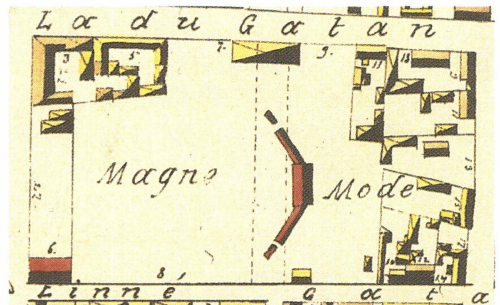

Ovan figur 16. Kvarteret Örtedalen från Olof Rudbeck den äldres huskarta från 1679. Undersökningen utfördes på tomten längst ner till vänster. T.h., figur 17. Kvarteret Örtedalen 1882. Utsnitt ur Alfred Rudolf Lundgrens karta. Undersökningen genomfördes på tomten längst ner till höger.

möjligen har det västligaste av de två försvunnit. Av allt att döma, åtminstone placering och datering, är det den östra delen av denna huslänga som vi återfunnit spåren av i den arkeologiska undersökningen.

Närmast Botaniska trädgården har också ett antal mindre byggnader till synes försvunnit och ersatts av en öppen yta med växtlighet (1671 fanns här två tomter, *Profes: Ausij. Kålgård* respektive ...*Olai Rudbecks Trädgård*). Längs Kungsgatan finns på de äldre huskartorna en räkka med små byggnader, två eller tre på den sträcka som närmast motsvarar det 1999 undersökta området. På den yngre huskartan har dessa byggnader ersatts av något som måste tolkas som ett staket eller snarast ett plank.

Efter dessa nedslag i kvarterets byggnadshistoria dröjer det ända till slutet av 1800-talet innan man med kartornas hjälp kan säga något om byggnadsbeståndet. På en karta från 1882 av Alfred Rudolf Lundgren finns inte bara kvarteren och tomterna utritade, utan även de enskilda

byggnaderna. Vid denna tid bredde Linnéträdgården ut sig över större delen av kvarteret och bara längs Kungsgatan och Ladugatan (Skolgatan) fanns bebyggelse. Med streckad linje har också Dragarbrunnsgatans planerade fortsättning genom kvarteret Örtedalen markerats, och namnen på de nya kvarteren in spe, *Magne* och *Mode*, finns utsatta.

Närmast Linnéträdgården, låg ett antal ekonomibyggnader och ett bostadshus sannolikt från 1700-talet, varav en del, om än kraftigt ombyggda finns kvar ännu idag. Närmare Kungsgatan fanns ett tvåvånings reveterat trähus uppfört på 1860- eller 1870-talet. Av den östra gavelns grundläggning kunde vissa spår ses i undersökningen 1999. I hörnet mellan Linnégatan och Kungsgatan låg ett envåningt bostadshus av trä uppfört efter byggnadssyn 1842. Också efter denna byggnad återfanns enstaka spår vid undersökningen, förutom en del tekniska installationer märks framför allt grunden till en ombyggnad av det östligaste hörnet till en ingång till den bageributik som låg här under mitten av 1900-talet. Mot Kungsgatan uppfördes på 1910-talet ett tvåvåningt bostadshus av sten med källare. I den senare härbärgerades under senare tid en krog med ett något tvivelaktigt rykte och namnet *Tre byttor*. Inne på gården fanns också tvättstuga och torrdass.

De flesta av dessa byggnader jämnades sedan med marken i början av 1980-talet och ytan utnyttjades därefter till par-

keringsplats fram till undersökningen 1999. År 2000 påbörjades bygget av det bostadshus som föranlett undersökningen och i skrivande stund, juni 2001 står det i princip färdigbyggt.

Figur 18. På hörntomten låg ett envåningt bostadshus av trä uppfört efter byggnadssyn 1842.

Av denna byggnad kunde vissa spår skönjas vid undersökningen. Här fanns ett bageri med butik från mitten av 1900-talet. Foto Alfred Dahlgren 1901/1902 (Upplandsmuseets arkiv). Jämför figur 19.

Figur 19. Det nyuppförda bostadshuset, på dagen två år efter att den arkeologiska undersökningen av marken påbörjades 27 maj 1999. Foto Ronnie Carlsson. Jämför figur 18.

Ronnie Carlsson är fil.lic., Linda Qviström och Ulrika Wallebom är fil. kand. i arkeologi, alla med medeltidarkeologi som specialitet. Författarna var projektanställda vid Upplandsmuseet för undersökningen i kvarteret Örtedalen.